

УДК 316.647.5

ДЕТЕРМІНУЮЧІ ФАКТОРИ ФОРМУВАННЯ ТОЛЕРАНТНОСТІ У СТУДЕНТСЬКОМУ СЕРЕДОВИЩІ**Стукал Олена Володимирівна** – аспірант Інституту соціології НАН України

Ціннісні преференції та поведінкові установки представників студентського середовища є надзвичайно важливими як з точки зору фіксації настроїв і соціального клімату нашого суспільства, так і з позиції відслідковування провідних тенденцій розвитку та трансформації фундаментальних засад інтеракцій індивідів у межах українського соціуму. Толерантність є досить бажаною та необхідною за умов сьогодення рисою особистості, проте її формування є складним і тривалим процесом. Саме у студентському осередку можливим є втілення даного принципу у свідомість і поведінкові моделі молоді. Проте студентство є досить специфічною віковою та субкультурою когортою, що детермінує особливості формування толерантності у даному середовищі, основні з яких подано у статті. Також у публікації представлені дані авторського дослідження, що відображають розуміння факторів формування толерантності безпосередньо представниками студентської спільноти. Зокрема, у якості найбільш детермінуючих чинників респондентами були визначені виховання та вплив сім'ї, референтних груп, соціокультурні умови соціуму, стереотипи. Також були виокремлені важливість освіти та навчання (у першу чергу у школі та ВНЗ), особистий досвід.

Ключові слова: толерантність, виховання толерантності, фактори толерантності, студентство, ВНЗ.

Ценностные преференции и поведенческие установки представителей студенческой среды чрезвычайно важны как с точки зрения фиксации настроений и социального климата общества, так и с позиции отслеживания ведущих тенденций развития и трансформации фундаментальных основ интеракций индивидов в рамках украинского социума. Толерантность является достаточно желанной и необходимой в условиях настоящего чертой личности, однако ее формирование является сложным и длительным процессом. Именно в студенческом окружении возможно воплощение данного принципа в сознание и поведенческие модели молодежи. Однако студенчество является достаточно специфической возрастной и субкультурой группой, что детерминирует особенности формирования толерантности в данной среде, основные из которых представлены в статье. Также в публикации отображены данные авторского исследования, отражающие понимание причин формирования толерантности непосредственно представителями студенческого сообщества. В частности, в качестве наиболее детерминирующих факторов респондентами были определены воспитания и влияние семьи, референтных групп, социокультурные условия социума, стереотипы. Также были выделены важность образования и обучения (в первую очередь в школе и ВУЗе), личный опыт.

Ключевые слова: толерантность, воспитание толерантности, факторы толерантности, студенчество, вузов.

Valuable preferences and behavioral installations of representatives of the student's environment are extremely important as from the point of view of fixing of moods and social climate of society, and from a position of tracking the leading tendencies in the development and transformation of fundamental bases of interactions of individuals within the Ukrainian society. The tolerance is line of the personality, rather desired and necessary in the conditions of the present, however her formation is difficult and long process. In a student's environment the embodiment of this principle in consciousness and behavioral models of youth is possible. However, students are very specific age and subculture group that determines features of formation of tolerance in this environment, basic of which are presented in article. Also in the publication the data of an author's research reflecting understanding of the reasons of formation of tolerance directly representatives of student's community are displayed. In particular, as the most determining factors respondents have defined education and influence of family, reference groups, sociocultural conditions of society, stereotypes. Also have been marked out importance of education and training (first of all at school and higher education institutions), personal experience.

Keywords: tolerance, education of tolerance, tolerance factors, students, higher education institutions.

Представники молодіжного середовища несуть інноваційний потенціал у стабільні царини функціонування соціуму, змінюючи звичний уклад речей і формуючи новітні умови своєї життєдіяльності. Під впливом цих інновацій актуалізуються певні цінності, змінюються соціальні норми, переструктуровуються нормативні засади взаємодій, набувають нагальності та життєвої необхідності нові форми та умови інтеракцій індивідів.

Загострення питання оновлення та зміни фундаментальних засад функціонування суспільства

відбувається і на підґрунті всеохоплюючого явища глобалізації, проникнення у повсякденну буденність практик і зразків різнопланових культур, ціннісних орієнтацій, життєвих настанов. Виникає необхідність появи міцного базису для забезпечення комунікативної діяльності представниками різних культур, релігій, етносів тощо. Можливою відповіддю на виклик сучасності, на наш погляд, є толерантність.

Саме толерантність як основа взаємодій має поступово карбуватися у свідомості молоді, підготовлюючи зміни у системі міжособистісних відносин, сприяючи збагаченню особистості молодої людини новими культурними нормами, цінностями, соціальним досвідом. Терпимість має сприяти формуванню навичок незалежного мислення, критичного осмислення та напрацювання суджень, які ґрунтуються на моральних цінностях. Кожен індивід має усвідомлювати необхідність осягнення світу крізь призму взаємоповаги, переваги даного підходу до розгляду дійсності. Толерантність – це терпиме відношення до культурних і соціальних детермінант, визнання права «іншого» на їхнє збереження і розвиток, та вибудовування на цій основі паритетної, безконфліктної взаємодії [1, с. 101].

Загальні засади функціонування толерантності у суспільстві представлені у роботах О. Асмолова, Л. Дробіжевої, В. Лекторського, М. Уолцера, Б. Хом'якова. Міжетнічний аспект розглянуто у працях Є. Головахи, Н. Паніної, В. Паніотто, О. Пеліна, І. Шевель. Окремі важливі питання соціологічного вивчення функціонування толерантності містяться у доробках Л. Афанасьєвої, П. Гречко, М. Парашевіна, Н. Победи, О. Хижняка, О. Швачко.

Не дивлячись на досить широкий спектр напрямів дослідження, майже відсутні є дані щодо суб'єктивного сприйняття толерантності та її детермінуючих факторів різними віковими/субкультурними групами. Питання вивчення засад формування толерантності, особливо у навчальному середовищі, зазвичай знаходить вияв у працях педагогічного спрямування. Саме тому метою даної статті є спроба відобразити розуміння факторів формування толерантності у сприйнятті молоді, зокрема, студентської спільноти, на основі даних, отриманих у результаті власного дослідження та на підставі проаналізованих джерел виокремити основні аспекти специфіки формування толерантності у студентському середовищі.

Про нагальність функціонування толерантності в українському суспільстві свідчить той факт, що дослідники фіксують зростання виявів ксенофобських настроїв у молодіжному середовищі України, діяльність праворадикальних молодіжних організацій, поширення расистської символіки та літератури, зростання актів вандалізму та злочинів на ґрунті нетерпимості [2, с. 34]. Маргінальність і невизначеність соціального положення молоді загострює потребу у самовизначенні, а відсутність стійкої системи цінностей робить її особливо чутливою до різного роду впливів, у тому числі й деструктивного характеру. Досить хиткі умови наших сьогоденних реалій, відсутність стабільності, напружена соціально-політична ситуація, нечіткість перспектив часто призводять до підвищення конфліктного потенціалу молодих осіб, що сприяє посиленню та актуалізації локальних солідарностей, які пропонують доступніші для розуміння та практичного втілення цінності [3]. Зазначені групи в більшій мірі сприймають «чорно-білу» картину світу, безкомпромісним поділом на «своїх» і «чужих». У найбільш радикальному варіанті це може призвести до етнофобії, проявів національного екстремізму. Описана ситуація зумовлює необхідність ретельної уваги до зазначених проблем з боку громадськості, державних управлінських структур [4, с. 288].

Установки та цінності молоді є надзвичайно важливими як з точки зору фіксації настроїв і соціального клімату нашого суспільства, так і з позиції «роботи на перспективу», тобто завчасного виявлення латентних конфліктних ситуацій і превенції їхнього розвитку. Відповідно до законодавчих актів, молоддю в Україні є громадянським віком від 14 до 35 років [5]. Особливе становище в складі молоді як соціальної групи займає студентство. Специфіка студентського віку полягає в розширенні життєвого простору особистості, побудові різноманітних соціальних контактів, інтеріоризації суспільних норм, сприйнятті нових для індивіда вимог, побудові своєї життєвої стратегії, накопиченні досвіду взаємодій, формуванні власних регуляторів поведінки у соціумі. Індивід, котрий щойно закінчив ВНЗ, має бути не лише фахово підготовленим, а і вміти працювати в плюралістичному професійному середовищі.

За даними держстатистики, на початок 2016-2017 навчального року чисельність студентів складала 217,3 тисяч осіб, що здобувають освіту в навчальних закладах I-II рівнів акредитації, та 1359,4 тисяч осіб, що навчаються в установах III-IV рівнів акредитації (без урахування тимчасово окупованої території АР Крим, м. Севастополя та частини зони проведення АТО [6]). Множинність соціального та соціокультурного позиціонування студентської молоді зумовлює гетерогенність даної спільноти, і, як наслідок, значно розширює варіативність взаємодій і практик. Для прикладу, у межах нашої країни навчаються більше 48 тисяч іноземних студентів [2, с. 33].

Установки, що закарбовуються у період студентського етапу життя індивіда зазвичай досить сильно визначають напрям його поведінкових орієнтацій, стереотипів, упереджень, що стає ґрунтом для подальших взаємодій, і впливає на трансляцію цим індивідом кодів поведінки для наступних поколінь. Важливість вивчення студентства у фокусі дослідницького інтересу зумовлює і той факт, що саме представники даної когорти є найбільш «ресурсомісткою» соціальною групою сучасного українського суспільства (оскільки володіють такими значущими соціальними ресурсами, як вік, високий рівень освіченості та суб'єктивний потенціал), мають специфічну соціокультурну систему сприйняття дійсності (цінності, установки, моделі поведінки, життєві стилі), є внутрішньо диференційованою спільнотою [7, с. 12-14]. Студентство є прогресивною та найбільш активною частиною молоді, що через своє ставлення до ключових цінностей детермінує тенденції розвитку українських реалій і впливає на стабільність функціонування основних соціальних інститутів.

Під час проведення авторського дослідження (2016 рік, м. Київ та м. Краматорськ) за темою дисертаційної роботи нами було визначено одним із завдань з'ясування факторів та умов успішного формування

толерантності, які були суб'єктивно визначені представниками студентської спільноти. На першому етапі за допомогою опитувальника толерантності (автори В.С. Магун, М.С. Жамкочьян, М.М. Магура) було проанкетовано 146 осіб шляхом самозаповнення анкети, 157 осіб шляхом заповнення анкети в електронному форматі за допомогою мережі Інтернет. Респонденти, що продемонстрували високий і низький рівень толерантності, підлягали подальшому дослідженню методом глибинних інтерв'ю (37 осіб).

Переважає більшість опитуваних наголошували на першочерговості виховання та відповідальності сім'ї за формування толерантної особистості. При цьому у якості факторів зазначалися формування сприятливого психологічного клімату, демонстрація поведінкових манер членів сім'ї, наявність уваги до дитини та її потреб, почуття солідарності у межах родини, трансляція культурних норм, цінностей і зразків поведінки, виховання моральності. *«Найважливішим є виховання та зразки, які дають батьки. А потім вже навчання та оточення. Це має бути любляча сім'я, яка вкладає душу у дитину, займається її вихованням. Батьки мають самі подавати приклади толерантного ставлення і пояснювати, що всі різні і мають право такими бути»* (Олена, 22 роки, НРТ) (*Тут і далі у тексті подано скорочення НРТ – низький рівень толерантності, ВРТ – високий рівень толерантності). І *«Ті зразки поведінки, ті погляди, що насаджує сім'я, вони відбиваються ніби трафаретами на дитині. І в майбутньому людина може не розуміти свідомо причину, чому вона так ставиться до певних людей чи речей. Вона не переосмислюватиме, а сприйматиме це як даність»*(Євген, 19 років, ВРТ).

Частина студентів вказувала на першочерговість при формуванні толерантних установок впливу оточення, а не сім'ї. Така позиція обґрунтовувалася тим, що навіть у разі засвоєння високих моральних взірців і вимог у родинному колі, індивід може стати нетолерантним, спостерігаючи подібні приклади у своєму комунікативному просторі. До даної групи факторів, на нашу думку, можна віднести і зазначений респондентами вплив культурних зразків та цінностей окремо взятого соціуму, в якому зростає індивід, та вплив ціннісних преференцій референтних груп (однолітків, друзів).

Деякі з респондентів виступали за симбіоз сімейного виховання та впливів оточення. При цьому зазначалися різні ступені важливості та потужності впливу зазначених факторів залежно від певного етапу соціалізації індивіда, його віку та конкретних життєвих обставин. *«...Оточення та виховання. В певний момент життя найбільше впливає виховання, а потім вже різні життєві ситуації»* (Дмитро, 22 роки, ВРТ).

Для частини студентів толерантність постає вродженою характеристикою, що скоріше має біологічне обумовлення, і вони наголошують на складності її виховання та формування «штучним» чином. *«Людина не стала толерантною – вона такою і була. Я думаю, просто стати толерантним досить складно»* (Валерій, 22 роки, ВРТ). Ще одна цитата: *«...Нічого на них не впливало. Вони напевно такі від природи. І я їм децю заздрю, бо їм простіше сприймати все негативне в оточенні. Вони звичай відносяться до цього так просто. А у мене так, нажаль, не виходить»* (Олександр, 25 років, НРТ).

Відношення до толерантності як вродженої характеристики має, на нашу думку, певний негативний відтінок. Адже у такий спосіб особи, що притримуються зазначених поглядів, певним чином знімають з себе відповідальність за свою поведінку. Ніби вони не винні, щось нетолерантними, бо просто такими народилися. Це може свідчити про небажання помічати інших, а у більш радикальному сприйнятті це може виступати індикатором байдужого ставлення та пасивності особи.

Респондентами одним із важливих факторів формування толерантності був зазначений особистий досвід. Студенти відмічали, що з розширенням комунікативного простору, здобуттям особистої практики спілкування чи взаємодії з представниками певних національностей чи меншин, зростає і рівень їх толерантного сприйняття. При цьому важливими є позиція та бажання людини бути допитливою, відкритою до нового. *«Історія такої людини може бути до простого банальна - у її вихованні приймало участь багато людей, її цікавить все нове. Або через певні життєві ситуації вона зрозуміла, що всі люди однакові. Людина, яка стала толерантною, знайома з різними людьми і, можливо, їй пощастило багато про них дізнатися, щоб зрозуміти: кожна людина - це особистість. Хоча з іншого боку – людина може просто захоплюватися чимось незвичним, тому і розуміє, що кожен індивід унікальний»* (Ірина, 20 років, ВРТ).

Деякі зі студентів відмічали і корисність здобутого негативного досвіду, що може стати стимулом корекції власної поведінки у позитивне спрямування. Відчувши на собі утиски чи зневажливе ставлення, це могло стати поштовхом до збільшення чуйності та уваги до проблем і особливостей інших. *«...Тому що в житті бачив багато, багато поганих людей, напевно... Звісно, впливало навчання, виховання, суспільство ... і бажання. Бажання бути нормальним. Бути у суспільстві. І інколи воно формувалося і під впливом негативного досвіду. Бачив погане – і розумів, що треба діяти інакше»* (Денис, 19 років, НРТ).

Досить низьким рівнем впливу респонденти наділили такий фактор, як приналежність індивіда до певного типу населеного пункту (місто/село). Точніше, студенти визначили даний чинник як безсумнівно впливовий, але не детермінуючий однозначно толерантність мислення. При цьому було наголошено, що даний фактор і не має мати першочергового значення. *«Як на мене, це неважливо - в селі чи в місті – скрізь люди мають бути толерантними. Це норма»* (Олег, 20 років, НРТ).

Хоча при цьому не варто оминати той факт, що місто дає більше можливостей для здобуття практики та засвоєння широкого у культурному контексті досвіду, що і зазначали респонденти. Проте походження людини з сільської місцевості не ставить знак рівності навпроти її нетолерантності. Це досить індивідуальні речі, свідченням чого можуть бути слова однієї з респонденток: *«Для мене найважливіше виховання. Я, наприклад, не з великого міста, я з села. У мене якось не було такого, що щось погане, щось гарне. Не знаю як люди в містах, як*

їх тут виховують. Але у нас ні в школі, ні в сім'ях немає якоїсь явної ворожості до інших релігій, чи національностей, чи чогось подібного. Мені здається, найбільш відіграватиме роль оточення, середовище, де ти виріс, твоя сім'я, а не зростання в селі чи в місті» (Ольга, 19 років, НРТ).

Деякі з респондентів зазначили комплексність факторів впливу на формування толерантності як характеристики індивіда. Серед них, зокрема, зазначено шкільний і робочий колектив, освітні установи, стереотипи, особисті якості індивіда. *«Впливала життєва ситуація, освіта, кар'єра, виховання. Коли батьки люблять, коли гарно відносяться до дитини. Коли освіта добра, не у сенсі її ступінь, а у сенсі, що людині у цей період формують кругозір, що саме вкладають у неї. І плюс робота, колектив, атмосфера в колективі»* (Наталія, 22 роки, ВРТ). За свідченням даної частини студентів, формування толерантності відбувається продуктивніше за умови симбіозу факторних умов, коли чинники сприяють кращому засвоєнню толерантних практик. *«Впливають манери поведінки, що бачить людина довкола, виховання, мораль, саме поняття моралі. Якісь внутрішні фактори. Стереотипи. Школа, звісно. Університет. Спілкування поза школою. Я думаю, що саме у школі починає розкриватися кругозір. І школа починає спрямовувати. Ні, звісно, впродовж життя все змінюється, але школа дає фундамент для світосприйняття»* (Ігор, 22 роки, НРТ).

Толерантність – це бажана та необхідна за умов сьогодення риса особистості, проте її формування є досить складним і тривалим процесом. Основу толерантного сприйняття реальності закладають первинні агенти соціалізації. Виняткову важливість мають ті цінності та установки, що інтеріоризує особистість у сімейному середовищі. Проте виховання терпимості має здійснюватися системно: за участю держави, закладів освіти, релігійних установ, ЗМІ, тощо. Особливе значення у даному контексті належить освіті як соціальному інституту, в межах якого може формуватися толерантна свідомість і коригуватися поведінка студентів через систему виховної роботи, зміст освіти, за допомогою програм, підручників, різних форм організації навчання, які б допомагали розвивати у студентів практичні навички толерантної взаємодії [8, с.114]. Адже відповідно до «Декларації принципів толерантності», саме виховання є найбільш ефективним засобом у боротьбі з нетерпимістю. На наш погляд, воно неодмінно має відбуватися на засадах високих моральних цінностей, сприяти формуванню взаєморозуміння, укріплення солідарності, подолання відчуття ворожості та відчуження.

Саме у ВНЗ відбувається становлення студента як особистості, формується його стиль мислення та коло спілкування, відбуваються безліч взаємодій, соціальних контактів із представниками різних етносів, культурних практик, релігійних уподобань, політичних орієнтацій тощо. Зазначений досвід сприяє значному розширенню кругозору, масштабів мислення, розвінчує стереотипи, змінює установки індивіда. Перед освітою постає завдання налагодження позитивного соціокультурного клімату у навчальних установах.

Аналіз факторів, що детермінують формування толерантності у студентському середовищі зумовлює необхідність міждисциплінарного підходу до аналізу даного питання. Лише симбіоз наукового пошуку вирішення проблеми матиме сенс, коли ми говоримо про такі складні об'єкти дослідження як особистість і інститут освіти.

На основі проаналізованої літератури можна зробити висновок, що у разі обрання студента у якості одиниці аналізу, в першу чергу варто звертати увагу на наступні фактори формування толерантності. Серед чинників фрустраційного характеру виокремлюють, зокрема [2; 3, с.13; 9]:

- відсутність життєвого досвіду;
- несформованість ціннісних орієнтацій;
- нездатність повною мірою прогнозувати наслідки своїх дій і вчинків;
- підвищена конфліктність, агресивність;
- егоїзм, пасивність, інфантильність;
- відмова від традиційних моральних та культурних цінностей;
- приналежність студентів до різних культур, регіонів, релігійних переконань;
- вплив стереотипів і упереджень, що нав'язані на більш ранніх етапах соціалізації;
- формальність виховного процесу;
- представлення різних світоглядних позицій, політичних переконань, ідеологічних поглядів у

викладацькій і студентській сферах.

Серед характеристик позитивного з позиції формування толерантності спрямування можна зазначити [9; 10; 11]:

- розширення комунікативного простору інтеракцій індивіда;
- відкритість до засвоєння нових принципів і норм;
- увага до власної культурної ідентичності;
- розвиток рефлексії та почуття соціальної відповідальності;
- високу активність соціальних контактів молоді, що сприяє взаємному проникненню цінностей і установок;
- направленість системи вищої освіти на задачі виховання та соціалізації особистості;
- гетерогенність студентського субкультурного середовища, що сприяє пом'якшенню різноманітних протиріч;
- спільність соціального досвіду молодих осіб, приналежності до студентської субкультури та наявність спільних цілей і цінностей.

Виокремлюють як один із факторів формування терпимості і гуманітарний напрям підготовки через антропоцентричний характер наукових дисциплін, що формують плюралістичну картину світу і орієнтовані на дослідження багатоманітності проявів соціального та культурного життя[1, с.108].

В якості основних інструментів формування толерантності у студентському середовищі визначають: підвищення рівня інформованості студентів про суть і зміст терпимості, формування толерантності у особистій системі цінностей студентів і перетворення її в регулятивний принцип професійної та позапрофесійної діяльності, формування умінь і навичок толерантної міжособистісної взаємодії, формування установок взаємтерпимості, використання лекційних, ігрових, дискусійних форм і тренінгів в освітньо-виховній роботі[3]. Необхідно організувати навчальний процес і соціокультурне середовище ВНЗ таким чином, щоб максимально забезпечити вибору субкультурної ідентифікації, сприяти успішному засвоєнню нового соціального досвіду [12] з одночасним врахуванням специфіки і особливостей розвитку конкретного індивіда [9].

Висновки. На основі проведеного аналізу літератури можна зробити висновок, що на формування толерантності здійснюють вплив одночасно ціла низка чинників. Серед тих, які належать до зовнішнього середовища, зокрема зазначають: соціокультурні умови, що визначають пріоритетність настанов і значущість цінностей; агенти соціалізації, які відповідають за засвоєння індивідом певних норм і правил поведінки; культурні традиції суспільства і їх спадкоємність. Також це вплив ЗМІ, культурної індустрії, мистецтва, літератури, що нерідко виступають трансляторами агресивних і деструктивних настроїв. За іншою градацією можна виокремити особисті (риси особистості та установки), ситуативні (умови взаємодії), групові (структура суспільства, особливості культури) фактори.

У ході авторського дослідження суб'єктивних факторів толерантності було з'ясовано наступне. Респонденти зазначили у якості найбільш детермінуючих факторів формування толерантної поведінки виховання та вплив сім'ї, зразки поведінки у ній, вплив оточення та друзів, суспільства в цілому, соціокультурних умов у ньому, стереотипів, важливість освіти та навчання (у першу чергу школи, ВНЗ), особистий досвід. Значно рідше серед причин згадувалися індивідуальні особливості, виховання у дитсадку, кар'єра, робота, література.

Здійснений аналіз літературних джерел дав змогу у статті виокремити специфічні характеристики студентства як особливої соціокультурної групи, зазначити амбівалентність факторів формування толерантності, розглянути унікальні засоби впливу ВНЗ на засвоєння індивідом необхідних навичок. Вищі навчальні заклади мають ресурси та умови для ефективного втілення принципу толерантності у свідомість і поведінкові моделі сучасної молоді[10]. Як було зазначеною однією з респонденток, «толерантність не передається з ДНК» (Ірина, 20 років, ВРТ). Тож її формування має бути вивчене на основі симбіозу наукових дисциплін задля дослідження ефективних умов для інтеріоризації толерантності у поведінкові практики молоді. Подальшим напрямом дослідження даної проблематики у соціологічному ракурсі може стати більш конкретне та вузьке вивчення проявів толерантних установок студентів щодо певних ситуативних практик.

ЛІТЕРАТУРА: 1. Амбарова П. А. Проблема толерантности в оценках студенческой молодежи / П. А. Амбарова, Н. В. Шаброва // Известия Уральского федерального университета. Сер. 1, Проблемы образования, науки и культуры. — 2012. — № 3 (104). — С. 98-109. 2. Афанасьева Л. В. Емпірична репрезентація етнічної толерантності молоді в контексті інтеркультурного міста / Л. В. Афанасьева // Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики. — 2013. — Вип. 57. — С. 33-40 3. Фахрутдинова Р. А. Формирование толерантной личности студента в условиях поликультурного пространства вуза [Електронний ресурс] / Р. А. Фахрутдинова // ВЕСТНИК ТГПУ. — 2010. — Режим доступу до ресурсу: <https://cyberleninka.ru/article/n/formirovanie-tolerantnoy-lichnosti-studenta-v-usloviyah-polikulturnogo-prostranstva-vuza> 4. Кубякин Е. О. Формирование установок толерантности в молодежной среде как элемент системы противодействия экстремизму / Е. О. Кубякин // Общество и право: научно-практический журнал. — 2010. — № 3. — С. 288–291. 5. Закон України "Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні" [Електронний ресурс] — Режим доступу до ресурсу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2998-12>. 6. Державна служба статистики України [Електронний ресурс] — Режим доступу до ресурсу: <http://www.ukrstat.gov.ua>. 7. Українське студентство у пошуках ідентичності: монографія / За ред. В.Л. Арбеніної, Л.Г. Сокур'янської. — Х.: ХНУ імені В.Н.Каразіна, 2012. — С.12-14. 8. Яшин Н.Ю. Формування толерантності студентів як педагогічна проблема у вищих навчальних закладах України / Н.Ю.Яшин // Вісник Львівського університету. Серія педагогічна. — 2010. — Вип. 26. — С. 111-116. 9. Писаревская М. А. Проблема формирования толерантности у студенческой молодёжи [Електронний ресурс] / М. А. Писаревская // Наковедение. — 2015. — Режим доступу до ресурсу: <https://cyberleninka.ru/article/n/problema-formirovaniya-tolerantnosti-u-studencheskoy-molodyozhi>. 10. Желнакова Н. Ю. Роль высшей школы в процессе формирования межэтнической толерантности молодежи / Н.Ю.Желнакова // Технологии формирования толерантного сознания и профилактика проявлений экстремизма в молодежной среде : материалы Всерос. науч.-практ. конф.-ии, г. Екатеринбург, 4–5 мая 2012 г. / отв. ред. Д. В. Бугров. 2-е изд., доп. — Екатеринбург : УрФУ, 2012. — С.83-86. 11. Неволина В. В. Специфика социокультурного взаимодействия студентов медицинского ВУЗа / В. В. Неволина // Исторические, философские, политические и юридические науки, культурология и искусствоведение. Вопросы теории и практики. — 2015. — №5 (57) — С. 115–117. 12. Волкова И. В. Проектирование социокультурной среды развития толерантности у подростков [Електронний ресурс]/ И. В. Волкова, М. В. Климова // Современные проблемы науки и образования / И. В. Волкова, М. В. Климова. — 2011. — № 6. — Режим доступу до ресурсу: <https://www.science-education.ru/ru/article/view?id=4980>.